

LİZBON MÜŞTEŞRİK KONGRESİ'NE DAİR SULTAN II. ABDÜLHAMİD'E SUNULAN BİR RAPOR

Dr. Mustafa OĞUZ*

ÖZ: II. Abdülhamid dönemi Osmanlı Devleti'nin hayatta kalma mücadelesi verdiği bir devredir. Bu dönemde başta padişah olmak üzere devlet adamları ve aydınlar devletin çöküşünü durdurmak için çeşitli çözüm yolları aramışlardır. II. Abdülhamid'de onlardan düşüncelerini "lâyiha" şeklinde kendisine takdim edilmesini istemiştir. Bu aydınlardan birisi olan Abdurrahman Süreyya Efendi, 1892 yılında Lizbon'da yapılması planlanan "Müşteşrik Kongresi'ne" katılmak için Portekiz'e gitmiştir. Kongrenin sağlık şartları sebebiyle ertelenmesi üzerine, Abdurrahman Süreyya Efendi Lizbon ve çevresini dolaşarak gözlemlerini rapor halinde yazmıştır. Bölgenin İslam geçmişini hasretle yâd eden yazar duygu ve düşüncelerini akıcı ve sade bir Türkçe ile yazmıştır.

Anahtar Kelimeler: Lâyiha, müşteşrik kongresi, Lizbon.

A Report Presented to Abdulhamit II. About the Lisbon Orientalist Congress

ABSTRACT: The period of Abdulhamid II was known as the struggles of the Ottoman States to keep the Empire continue. In this period, especailly The Sultan and, other governors together with the intellectuals had tried hard to find solution for preventing states'fall. Abdulhamid II asked the governors and the intellectuals to prepare a report and share it with Abdurrahman Süreyya Efendi to be presented at Lisbon Congress. Abdurrahman Süreyya Efendi had gone to Portugal to attend the Lisbon Congress but since the cannellation of the Congress, he took a trip around Lisbon and wrote his observations through simple sentence structures in Turkish.

Key words: Rreport, Orientalist Congress, Lisbon, II. Abdülhamid.

Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecine girdiği bir dönemde tahta çıkan ve devleti otuz üç yıl süre ile idare etmiş olan II. Abdülhamid, bu süre içerisinde devletin dağılmadan ayakta durabilmesi için birçok çaba

* Niğde Üni. Fen-Ed. Fak. Tarih Böl. Niğde mustafaoguz71@gmail.com

harcamıştır. Devlet adamlarından ve etrafındaki danışmanlarından devletin durumunu, var olan sıkıntılar hakkında hal çareleri bulmalarını ve bu çözümleri de “lâyiha” şeklinde kendisine takdim edilmesini istemişti. II. Abdülhamid, devletin içinde bulunduğu durumu ve hangi alanlarda ıslahatın gerekli olduğunu açıklayan bir irade-i seniyyesinde, devletin dahili durumunda görülen eksiklikler ve zamanın ihtiyaçlarına göre yeniden tanzim edilmesi ve devlet ile tebaa özellikle Müslüman tebaanın haklarını koruyucu olacak şekilde olması, çevremizdeki milletlerle ilişkilerin yürütülmesinde gerekli olan dirayet ve idare usulünün ıslahı, memleketin servetini çoğaltmak, devletin gelirini artırmak, devleti güçlendirmek gerektiği ifade edilmiş, yapılacak işleri on başlık altında toplamıştır. Bunlar ise medreseler, askeriye, adliye, maarif, maliye, nafia, vakıflar, asayiş ve vilayet idarelerinin ıslahı konularıdır.¹

II. Abdülhamid’in üzerinde durduğu önemli meselelerden biri de Avrupa’da Türkler ve İslam hakkında yapılan çalışmalar; tiyatro, kitap, gazete ve dergilerde çıkan yazılar hakkında bilgi sahibi olmak ve devletin aleyhine ise oradaki elçiler vasıtasıyla bu tip şeylere engel olmak için diplomatik girişimlerde bulunmaktı. Lizbon’daki kongreye de bu saiklerle Abdurrahman Süreyya Efendi’yi göndermiştir.

Makalemizin konusu olan lâyiha BOA, YEE : 8-2’de kayıtlı olup, kapak dahil on bir sayfadan ibarettir (Yetiş, 1988: 173).² Lâyiha Rumî 18 Teşrin-i evvel 1308/Hicri 18 Rebiyülahir 1310/Miladî 09 Kasım 1892 tarihlidir. Lâyihayı kaleme alan Abdurrahman Süreyya Efendi 1841 yılında Bağdat’ta doğdu. 1904’te İstanbul’da vefat etti. Klasik metinleri şerh ve izah edecek kadar Arapça ve Farsça bilen A. Süreyya Efendi, batı dillerinden Fransızca’yı da bilirdi.³ Adana ve Konya’da idari görevlerde bulundu. Beylerbeyi Rüşdiyesi ve Darülmualimin’de Farsça; Mahrec-i Aklâm’da Arapça; Mekteb-i Hukuk’ta edebiyât-ı Osmaniye ve ta’lim-i edebiyat dersleri verdi. Cerideî Havâdis ve Hakikat gazetelerinde baş muharrirlik yaptı (Yetiş 1988:173). Abdurrahman Süreyya Efendi’nin gazetelerdeki yazılarının yanında belâgatla ilgili eserler vermiştir. Bu

¹ Bkz. YEE. 3-60. II. Abdülhamid’in devletin her türlü idare dalının durumunun ıslahı hakkında alınması gereken tedbirlerin lâyihalar hazırlanarak sunulması hakkındaki irade-i seniyyesi. İrade-i seniyyenin sadeleştirilmiş şekilde yayınlanması için bkz. (Hocaoğlu 1998:128-133)

² 1889’da İsveç’in Stockholm şehrinde yapılan Müsteşrik Kongresine Ahmed Midhat Efendi delege olarak katılmıştır. Bu kongre ve İsveç, Norveç, Danimarka, Fransa’yı kapsayan ve üç buçuk ay süren seyahatini *Avrupa’da Bir Cevelan* adıyla ilkönce Tercüman-ı Hakikat Gazetesi’nde tefrika etmiş daha sonra da Hicri 1307 yılında kitap olarak neşretmiştir. Bu seyahati hakkında bkz.(Findley 1999)

³ Kaynakta A. Süreyya Efendi’nin kongreye katıldığı bilgisi verilmişse de lâyihadan kendisinin kongrenin sağlık şartları sebebiyle ertelenmesinden dolayı katılmadığını anlıyoruz.

eserler : Mizânü'l-Belâga, Sefine-i Belâgat, Ta'likat-ı Belâgat-ı Osmaniye, Tahlil-i Hal, Mukaddimetü Akvemi'l-Mesâlik ve Uhuvvet-i Askeriye (Yetiş:174).

Abdurrahman Süreyya Efendi, Lizbon'da yapılacak olan “Müsteşrik Kongresi'ne” katılmak üzere vazifeli olarak gittiğini “*memur-ı ta'yin buyurulduğum Lizbon Müsteşrik Kongresinde çâkerlerine müterettib vezâifin hüsn-i ifâsına esbâb ve vesâil-i muktezânın taharri ve tedâriki ümniyyesiyle yevm-i ictimâ'dan birkaç gün evvel Lizbon'da bulunmak ve Avrupa'nın mûcib-i istifâde ba'zı âsâr-ı medeniyyesini görmek üzere*” (BOA, YEE : 8-2) sözleriyle ifade ederek, vazifesini yapmak için Marsilya, Bordo ve Madrid şehirlerinde bir hafta kaldıktan sonra kongrenin toplanmasından on üç gün önce Lizbon'a gittiğini belirtir. Ancak kongre başkanlığından “*tedâbir-i sıhhiyeden*” (BOA, YEE : 8-2) dolayı kongrenin gecikeceği haberinin verildiğini ve sağlık şartlarının düzelmesi halinde kongrenin yapılacağını belirtmektedir. Lâyhada Portekiz kralının kendisi ile görüşeceğini belirtmiş ise de bu konuda herhangi bir görüşmenin yapılmadığını anlamaktayız.

A. Süreyya Efendi, kongrenin ertelenmesi üzerine Lizbon ve çevresini gezerek, gördüklerini, kendisinin gazeteci olması hasebiyle, detaylı bir şekilde anlatmıştır. Anlattıklarında sade bir üslup kullanmış, kendisinin dikkatini çeken olay ve yerleri yazmıştır. Madrid'de eski eserler müzesini gezerken Seydi Ali Reis'in heykelini görmüş, müze müdürü ile onun esir olup olmadığı hakkında tartıştıklarını anlatmıştır (BOA, YEE : 8-2). Lizbon'a bir buçuk saat mesafede olan ve kralın yazlık sayfiyesi olan Pena Sarayını gezmiş, orada Endülüslüler zamanından kalma bir mescidin kalıntıları hakkında detaylı malumat vermiştir (BOA, YEE: 8-2)

Lizbon'a gidişinin üçüncü günü “*Tabakatü'l-Arz Mektebi*”ni ziyaret eden A. Süreyya Efendi, bu okul ve burada mevcut olan müzeden oldukça etkilendiğini belirtir (BOA, YEE : 8:2). Bu müzenin bahçesinde müzeye gelir olması için Pazar günleri bando ve raks gösterileri yapıldığını, raksın Avrupa'da yaygınlaşmadığını, sadece “*kibarzadelerin*” rağbet ettiklerini, şahit olduğu müzik ve dans gösterisinde davetlilerin dansa kalkmadığını sadece on yaşlarında esmer bir kızcağzın dans ettiğini anlatır (BOA, YEE : 8:2). Lizbon'daki dördüncü günü Araplar zamanında camii olan “*Belan Kilisesi*”ne giden A. Süreyya Efendi, burasının askeri mektepler için idadi olarak kullanıldığını; talebe ve okul hakkında bilgi verdikten sonra okulun yanında bulunan “*sanâyi'-i nefise*” müzesine gittiğini, ancak burasını Marsilya, Bordo ve Madrid'deki benzerlerinden aşağı seviyede bulduğunu ifade etmiştir (BOA, YEE : 8:2).

A. Süreyya Efendi seyahatinin beşinci günü Bahriye ve Sömürgeler Bakanı'nın daveti üzerine Lizbon tersanesini gezmiştir. Tersaneden ol-

dukça etkilenen A. Süreyya Efendi tersane hakkında detaylı bilgiler vermiş, ayrıca Portekiz'in kara ve deniz kuvveti hakkında da oldukça kısa bilgiler vermiştir (BOA, YEE : 8:2). Lizbon'daki altıncı gününü bakanlara iade-i ziyaret için planlanmış ise de bakanların hepsi sayfiyede olduklarından dolayı "*Bahriye ve Müsta'merât Nâzırı'ndan*" başka kimse ile görüşmemiştir. Bunun üzerine Lizbon sokaklarını gezmiş ve binaların mimarisi, pencerelerin demir ve ağaç kafeslerinin olması, kendisini bir anda İstanbul'da olduğunu his ettirmiştir. Lizbon sokaklarını gezerken halkın simasının da, Müslümanların İspanya'yı fetih ettikten sonra Arap yarımadası ve Mısır'dan buraya göç eden halkların simasına benzediğini belirtir. Endülüs Devleti'nin iskan siyaseti gereğince İspanya'ya gelen halkın aralarında rekabet ve düşmanlığı engellemek için Şamlıların Kurtuba'da; Hamalıların İşbiliye'de; Filistinlilerin Medine-i Seydan ve Cezair'de; Acemlerin Feruseserad'da; Yemenlilerin Toledo'da; Iraklıların Gırnata'da; Mısırlıların Mürsiye ile Lizbon'da yerleştirilmiş olduğunu belirterek, Mısırlıların "*veche-i simâsını*" andırır birçok insanlar bulunduğunu anlatır (BOA, YEE : 8:2).

Lizbon'da ikamet edişinin yedinci günü Kastel Adasını gezen A. Süreyya Efendi, iki gün sonra demiryolu ile Lizbon'a bir saat uzaklıkta bulunan Kaşkaiş kasabasını gezmiştir. Burasının mimari tarz olarak Kartal kasabasına benzediğini, yol boyunca kendisini Haydar Paşa demiryolunda seyahat ediyor zan ettiğini anlatır. Kaşkaiş kasabasının önemi ise Arapların İspanya'ya ayak bastıklarında Hz. Muaviye zamanında garp ordusu komutanı olan Ukbe bin Nasır'ın atını denize sürerek "*– Ya ile'l-âlemeyn eğer bu bahr-i bi-pâyân benim garimetime mani' olmayaydı senin nam-ı azamet-i ittisâmını dünyanın ta öbür ucuna isâl ederdim.*" sözlerini söylediği yer olduğunu ifade eder (BOA, YEE : 8:2).

A. Süreyya Efendi, Lizbon'da son olarak "*kütübhâne-i umûmiyi*" ziyaret eder. Burasının birbirini kesen iki dikdörtgen binadan ibaret olduğunu ve dolapların ağzına kadar kitaplarla dolu olduğunu belirtir. Ancak burada birkaç tane yazma Arapça kitaplar olduğunu ifade eder. İncil ve Tevrat kitapları ve şerhlerinin bulunduğunu, bu kitapların "*hafız-ı kütübün*" dikkat ve bakımı sayesinde ilk günkü halinde olduklarını yazar. Kütüphanenin şark kitapları kısmında gördüğü kitaplar ise Urdu dilinde Bombay'da basılmış bir "*şehnâme*" ile bir "*tezkiiretü'ş-şuarâ*", Kudüs'de Miladî 1600 yılında Farsça'ya tercüme edilmiş yazma bir İncil, 970/1562-1563 tarihli İbn-i Hallikan'ın "*Vefeyât el-A'yân*" isimli eserinin ikinci cildi, İmam Tirmizi'nin "*Kaside-i Vaz'iyyesi*" ve "*Seriyyesi*" ve İmam Gazali'nin "*İhyâ el-Ulum ed-Din*" kitabının üçüncü cildi üzerine bir şerh gördüğünü, hiçbir kütüphâne böyle bir şerhe rastlamadığını belirtir. Bu kitabın 858/1453'de Madrid'in güneyinde bulunan "*Medine*" isimli şehirde "*Emineddin İbn-i Cebrâil İbn-i Şihâbüddin*" tarafından

yazıldığını ve 1164-1165’de garp uleması tarafından zındıklık isnadıyla ne kadar faydalı eserleri varsa tamamının yaktırılmış olduğu halde Lizbon’da böyle bir kitabın bulunmasının kendisi için şaşırıcı olduğunu belirtir. Ayrıca küçük bir mecmûaya tesâdüf ettiğini, mecmûada nesih hattıyla “eş’âr-ı Arabiyye” ile rık’a hattıyla “eş’âr-ı Türkiyye” yazıldığını bunların nakaratının “kul oğlu kul oğlu kul oğluna kul oldum” manzûmesinden ibaret olduklarını belirtir. Bunun yanında Miladî 1770’de basılmış ve Lazkiyeli Polus bin Elyas el-Herar namında bir Maruni papazın yazdığı Arapça-Türkçe bir risaleye tesadüf etmiştir ki, Cevdet Paşa’nın “Kavâid-i Osmaniyyesi” tarzında yazılmış olduğunu anlatır (BOA, YEE : 8:2).

Abdurrahman Süreyya Efendi Lizbon’dan ayrılmadan önce Bahriye ve Sömürgeler Bakanı tarafından “Lizbon Coğrafya Cem’iyyetinin fahri azalığı” kendisine verildikten sonra geri dönüşte Paris’i görmek istediğinden tekrar Madrid üzerinden tren ile hareket etmiştir. Pirene sıradağlarını geçerken İslam tarihine dair hatıralar zihnini meşgul etmiş, Abbasilerin Bordo şehri yakınlarına kadar geldikleri halde, burada komutanlarının ölümü üzerine birbirleriyle savaşmalarını acı bir hatıra olarak anlatmıştır. A. Süreyya Efendi Lizbon’da Dahiliye Nezâreti’nin gelecek ilk baharda kongrenin toplanacağını beyan ettiklerini ancak Lizbon Coğrafya Cemiyeti başkanlığından aldığı yazıda üye gönderen devletler ile kongreye ilgi gösteren “ashâb-ı ma’lûmata” teşekkür edildiğini, “esbâb-ı sıhhiyeden” dolayı kongrenin ertelenmesinden dolayı üzüntülerini beyan ettiklerini ifade etmiş, kongrenin gelecek sene Paris’te ve 1897 tarihinde Lizbon’da toplanacağını belirterek lâyihasını bitirir (BOA, YEE : 8:2).

Abdurrahman Süreyya Efendi Lizbon Müsteşrik Kongresine katılmak için gittiği, Portekiz’de kongrenin sağlık şartları sebebiyle yapılmasından dolayı bu görevi yerine getirememiştir. Ancak kendisinin bir gazeteci olması ve Lizbon hakkında da bilgi toplanması istendiğinden Lizbon’un tarihi, askeri ve kültürel yönü üzerinde izlenimlerini anlatmıştır. Bu izlenimlerini yazarken sıklıkla Portekiz’in Endülüs Devleti zamanındaki geçmişi hakkında bilgiler de vermiş ve o dönemi özlemle anmıştır. Lâyihanın günümüz harflerine aktarırken belgede geçen isim ve yer adlarını dipnotlarda vermeye çalıştık.

Lizbon Müsteşrikin Kongresi’ne Dair Abdurrahman Süreyya Efendi’nin Lâyihası

Mabeyn-i Hümâyun Cenâb-ı Mülûkâne-i Ser-Kitâbeti Celilesine

Ma’rûz-ı çâkeri keminelere dir ki

Meded-kârî feyz-i bârî ve enfâs-ı kuddûsiye-i hazret-i şehriyâri ile min gayr-i liyâkaten memur-ı ta’yin buyurulduğum Lizbon Müsteşrikin

Kongresinde çâkerlerine müterettib vezâifin hüsn-i ifâsına esbâb ve vesâil-i muktezânın taharri ve tedârîki ümniyyesiyle yevm-i ictimâ'dan birkaç gün evvel Lizbon'da bulunmak ve Avrupa'nın mûcib-i istifâde ba'zı âsâr-ı medeniyyesini görmek üzere Ağustos-ı efrencinin onsekizinci günü Dersaâdet'den hareket ve Marsilya ve Bordo ve Madrid şehirlerinde bir hafta ikametle Eylül-i efrencinin onuncu günü ya'ni kongrenin yevm-i ictimâ'ından on üç gün mukaddem Lizbon şehrine muvâsalat edildi. Muvâsalat-ı kemterânemde saltanat-ı seniyyenin Lizbon şehbenderi Mösyö Van Zeler vasıtasıyla ziyaret kağıdları icab edenlere gönderilüb akşam üzeri dahi cümlelerinden karşılıkları geldiği gibi kongre riyâsetinden dahi tedâbir-i sıhhiyeden dolayı kongrenin ta'vik edildiğine dair ayrıca bir tezkere-i mücmele alındı. Ve yevm-i muvâsalatın ferdâsı sabahleyin dahi liye ve maârif nâzırı bulunan reis-i vükelâ ile kongre reisi Kont Fikalo bendenizin bulunduğum misafirhâneye gelerek cânib-i saltanat-ı seniyyeden kongreye me'mûrun ta'yininden dolayı haşmetlü kral hazretlerinin mahzûziyyetini ve bir vakt-i münâsibde kulunuzu dahi huzuruna kabul buyurmak ve beyne'l-devleteyn münâsebât-ı siyâsiyye tesis etmek arzusunda bulunduğunu beyân ve illet-i mânianın indifâ'ında kongrenin ictimâ' edeceğini suret-i mahremânede ityân eylediler.

Müşârün-ileyhümânın avdetleri akibinde demiryol vasıtasıyla Lizbon şehrine bir saat on beş dakika mesafede olan Sintere⁴ kasabasına ve oradan sür'atli araba ile bir buçuk saatde çıkılabiliyor ve hükümet-i Arabiyye zamanından kalma ve el-yevm kral hazretlerinin sayfiyesi olan Pina⁵ Sarayına gidildi. Bu sarayın cihet-i şarkiyyesinde mürtefi' üç nokta-i menî'de Arablar tarafından birer cesim kal'a yapılmış saray ise dördüncü bir kal'a teşkil etmiştir. Bu kal'aların ikisi Lizbon limanı ile kara tarafından göz alabildiği ârızasız münbit bir sahraya nâzır ve hakim olduğu ve diğeri dahi Bahr-i muhite müteveccih bulunduğu cihetle güzelce techiz edilmiş olsalar hem bahren hem berren erzak ve mühimmât tedârik olunabileceğine binâen senelerce müdâfaa ve mukavemet mümkün ise de galiba şimdi ki halde ihtiyac göremediklerinden her dürlü esbâb-ı müdâfaadan tecrid edilmiştir. Mezkûr kal'aların her biri ikişer bölük askerini istiâbına kâfi derece-i vüs'atde olduğu gibi ta ortalarında nerd-bânlar ile atılır cesim cesim sahrınlar vardır ki hiçbir vakit su ihtiyacına mahal bırakmaz. Bahr-i muhit üzerine nâzır kal'anın bir cihetinde hulled-âşiyân Sultan Selim Han-ı evvel hazretlerinin ahd-i hümâyûnlarında bizim Seydi Reisin⁶ donanmasını Hind sularında mağlub eden El-Bukarin⁷ nam

⁴ Bugünkü adı Sintra.

⁵ Bugünkü adı : Palacio Nacional da Pena.

⁶ Seydi Ali Reis hakkında bilgi için bkz. (Turan 1997: 528-531. Seydi Ali Reis'in (ö. 1562) Umman ve Hint denizlerindeki seferleri sonucunda baş tarafında kozmografya (astronomi) ve bunun temellerinden, diğer kısımlarında ise Kızıldeniz, Aden ve Basra

kapudanın heykeli dahi rezk edilmiştir. Kulunuz Madrid şehrinde âsâr-ı atika müzehânesini gezdiğim esnada Seydi Reis merhûmun mücessemesini görüb orta boylu kara ve tob sakallı ve gayet muntazam sarılmış yeşil sarıklı adeta söylercesine bir adem olduğu cihetle bir zaman dikkatle bakınca müzehâne müdürü mücessemenin sarığını okşayarak bizim esirimiz Seydi Reis deyince hayır sizin esiriniz değildir vâkıâ muhâlefet-i havadan naşi donanması muzmahil olmuş ise de kendüsünü kurtarub Belucistan'dan⁸ Bağdad'dan Anadolu'dan İstanbul'a avdet etmiş cevabını verdim ise de yine kendi iddiasında ısrar gösterdi.

Hulâsa mezkûr kal'aların her ciheti nazar-ı teftişden geçirildikten sonra üç hisar ile muhât olan Pina Sarayının şark kapusundan içeri girilüb bu birinci hisarın derûnu latif el-muntâzır ağaçlarla ve yolun kenarları çayır ve çiçekler ile tanzim edilmişti. Evrâd biraz yükseldikten sonra ufacık bir mescid ve mescidin sol cenahında harab olmuş abdest musluklarına tesâdüf olduğu gibi bağçenin tesviyesi hengâmında mescidin yanı başında çıkan izâm-ı remimenin müslüman kemüğümü hristiyan kemüğümü tarihiyece hal edilmediğine binâen cümlesi bir araya defn edilüb üzerlerine dahi alâmet-i İslâmiye olarak bir ciheti ay yıldız ve alâmet-i nasraniye olarak diğer ciheti bir hac resimli büyücek bir taş rezk edilmiştir. Mescid dahi kilidlenmiş bulunduğu cihetle saray beklelerinden birisi gelüb açdırdıysa da mihrabın üzerinde bir takım nukuşdan başka derûnunda yazıya dair bir şey müşâhede olunmadı. Sarayın ikinci havlısı yalnız çiçek bağçesinden ibaret olup üçüncü kapunun dış cihetinin sol cenahında vaktiyle mükemmel bir câmi'in bulunduğu el-yevm mevcut olan iki çinili minareden istinbât olunur. Sarayın asıl binası ise dâiren-mâdâr bir çok metre irtifâ'ında mermerden yapılmış bir şerefe ile muhât olup her on hatve arasında dahi mazgallı bir karakolhâne bulunur ki oradan amûden aşağı bakıldığı halde irtifâ'ından göz kararmamak muhâldir. Sarayının heb pencereleri demir kafesler ile mestûr olup bahre nâzır bir pencerenin altında girift hatt ile (mâlik el-mülk hayyün lâ-yemut)⁹ ibâresinin mahkûk olduğu müşâhede-i acizânem oldu.

Şerefeyi kâmilten dolaşdıktan sonra sarayın garb kapusundan bağçeye çıkılub burası nadide çiçekler ve ağaçlar ve şükûfeler ile tanzim edilmiş ve câ-be-câ memâlik-i şarkiyyenin tertibi üzere muntazam akar

Körfezleri ile Umman denizinin durumları ile geçtiği memleketler, tanıştığı hükümdarlar ve şahit olduğu olaylar hakkında bilgi verdiği eser olan *Mir'atü'l-Memâlik*'in günümüz diline aktarımı için bkz. (Seydi Ali Reis 1975).

⁷ Alfonso de Albuquerque (1453-1515) Portekiz'de "Büyük" ünvanı ile anılan denizci. Hayatı hakkında bilgi için bkz. ("Alfonso de Albuquerque", 1986: 333-334).

⁸ Belucistan hakkında bilgi için bkz. (Dames 1997: 493-512).

⁹ Mülkün sahibidir, diridir, ölümsüzdür.

çeşmeler yapılmıştır ki biri üzerinde ve tac resminde mermerden masnû' kürevi bir kayanın çevresinde (es-sultan-ı savn gazâ el-hind temme kapu dispiransu temme gayr-i hüma)¹⁰ ibâresi kayanın her canibinden müşâhede olunmak üzere tekrar tekrar hakk edilmiş ve her ibâre arasında 757¹¹ tarih-i hicrisi atılmıştır.

Oradan dahi sarayın dış havlısı kapusundan çıkılıp her ne kadar güneş gurûb üzere idiyse de saray kapusuna yarım saat mesafede bulunan Monsarata¹² müzehânesini de görmek üzere bizi beklemekte olan arabaya binüb gidildi. Adet olduğu üzere müzehâne kapusunda ismimizi defter-i mahsûsuna ba'de'l-kayd birini terfikan iki yakası nadide eşcâr ile güzel bir orman haline ifrâğ edilmiş olan bir dere kenarından aşağı inüb heman bir çarpık yol yürüdükden sonra iki çeşme başında biri kudemâ-yı Mısıryyeden diğeri Romalulardan boyuna yaptırılmış iki mermer heykel irâe edildi. Oradan biraz daha aşağı indikten sonra derenin öbür yakasına geçüb muattar ağaçlar ve şükûfeler arasından yolumuz güzel bir köşke münthehi oldu. Bendeniz orasını müzehâne zan ederek içeri girmek istemiş isem de yanımızda bulunan kulagoz mezkûr köşkün İngilizlerden birinin sayfiyesi olduğunu ve müze ise yalnız mârrü'l-beyân iki heykel ile ormanda bulunan nadide eşcâr ve ezhârdan ibaret bulunduğunu bi'l-ifâde avdete mecbur olduk. Vâkiâ orasını me'mûlum gibi bulamadım ise de arazinin vaz'ı ve câ-be-câ denizin görünüşü Hünkâr suyu ile Yuşa' koruluklarını tamamıyla andırmakta oldukları cihetle kulunuzca fevka'l-hadd bir tesir-i ma'nevi hasıl olarak şevketli padişahımızın bârika-i şemşir-i cihân-sitânileri memâlik-i garbiyye üzerine be-tekrar pertev-nisâr olmak temenniyâtını an-samim-i el-bal dergâh-ı izzet-i zü'l-celâle isâl ediyordum.

Oradan gece saat iki raddelerinde arabaya râkiben Sintere kasabasına ve ba'de't-taâm nısfü'l-leyl katarıyla Lizbon'a avdet edildi.

Tabakatü'l-Arz Mektebi

Muvasâlat-ı kemterânemin üçüncü günü Tabakatü'l-Arz Mektebine gidildi. Ta'til zamanı olmak hasebiyle yalnız mektebin müdür muavinini bularak evvela dershâneleri ve saniyen kütübhâneyi gezerek ba'dehu ta üst katına kadar ortası açık ve dört tabaka üzere inşâ' olunmuş olan müzehâne dairesine gidildi. Burası hakikaten gıpta olunacak surette her nev'i hayvanât ve mevad-ı atika-i ma'deniyye ve gayr-i ma'deniyye ile tanzim olunub dolabların intizâmında olan hüsn-i tabiat doğrusu câlib-i dikkat idi. Çünkü bu nümûne-hâne Portekizlerin zaman-ı i'tilâsında tan-

¹⁰ السلطان صون غزى الحد تم قايو ديسبيرانسو تم غيرهما

¹¹ Milâdî 1356.

¹² مونصراته

zim olunub dünyanın her bir cihetinden hayvanât-ı acibe ve mevad-ı garibe celbiyle Paris nümûne-hânesine karib bir nümûne-hâne teşkil edilmiştir. Şu kadar var ki on beş sene mukaddem tesis edilmiş olan tabakatü'l-arz bağçesi birkaç seneden beri târi olan buhrân-ı maliyyeden dolayı hükümet tarafından bakılamayub hayvanların bir çoğu telef olmuş bağçe ise heman haraba yüz tutmuşdur. Vâkıâ bağçenin idaresine medâr olmak üzere her bazar günleri gece yarısına kadar iki adi ve birde askeri üç bando muzıka terennüm-sâz olmakda ve askeri muzıkası ise cesim bir lakın ortasında bulunmakda olub huvâzın etrafında dahi raks meydanları açılmış ve suret-i hususiyede raks ustaları ta'yin edilmiş ise de henüz Avrupa medeniyeti ta'mim etmeyüb kibarzâdelerden başka ehad ve evâsit-ı nâss-ı ezmine-i İslâmiyyeden kalmış olan hal-i mestûriyeti tamamıyla muhâfaza etmiş ve açık kadın bulunmayan mesirelerde erkeklerin adem-i tabiiyatdan bulunmuş olduğuna binâen duhûliyesi iki frankdan ibaret olan o cesim ve güzel bağçede iki üç yüzden ziyade seyirci bulunmuyor idi. Hatta raks ustası muzıkanın her bir fasl başında rakkaseleri raks meydanına da'vet etmiş ise de her def'asında tahminen dokuz on yaşlarında esmerü'l-levn bir kızcağızdan başka rağbet eden bulunmadı.

Belan Kilisesi

Lizbon'a muvasâlat-ı kemterânemin dördüncü günü Lizbon'a yarım saat mesafede bulunan Belan¹³ nam kiliseye gidildi. Bu kilise – Cenâb-ı Hak yine ehl-i İslâma iadesini müyesser buyursun – hükümet-i Arabiyye zamanında inşâ' olunmuş bir cami' olduğundan eğerçe ba'zı mertebe ta'mir görmüş ise de tarz-ı mi'mârisine kat'a halel getirilmemiştir. Bu bina-yı cesimin dört cenahında tarz-ı Arab üzere mustatilü's-şekl birer revak mevcut olub vaktiyle burası medrese olduğu ve Muhammed İbn el-Hâdi ve kadıyü'l-evhad İbrahim el-Belani gibi bir çok fuhûl-i ulemâyı yetiştirdiği halde şimdi mekâtib-i askeriyyeye i'dâdiye ittihâz edilmiş olduğundan buraya dört sene devam edüb şehâdetnâme istihsâl eden talebe tıbbiye bahriye harbiye mekteblerinden kangısını arzu ederler ise oraya kabul olunabiliyorlar. Mezkûr revakların kısm-ı fevkânilerinden biri yatak biri de eğlence mahali ve diğer ikisi dersâne ittihâz edilmiş ve yatak koğuşunda karşılıklı kırk beşer yatak yapılmış ve teneffüs zamanı olmak hasebiyle çocukların kapileleri¹⁴ birer bir yatakları üzerine vaz' edilmiş olduğuna bakılır ise talebenin mecmû' doksan beş neferden ibaret olduğu anlaşılır. Kapilelerin kenarı dahi sınıf

¹³ Günümüzde Belem Tower olarak Portekiz'in tarihi ve turistik bir yeridir. Bilgi için bkz. ("Belem", 1980, c. 2: 263; c. 10: 279-280).

¹⁴ Capello : Şapka. Gemi direği başındaki şapka, tekerlek (Şemseddin Sâmî, 1989: 1015).

numaralarıyla sıra numaraları ve (ekol royal) e işaret olmak üzere E. R. harfleri sırma ile işlenmiştir.

Oradan eğlence revakına gidilerek çocuklar sınıf sınıf tob ve sair eğlenceler ile meşgul oldukları ve o zamana kadar göremedikleri bir fesliyi nazar-ı istinkâr ile görmeleri lazım geldiği halde yine heb kemâl-i edeb ve tevkir ile selâma durarak ihtirâm-ı mahsusâda bulundular. Talebe ise on iki ile on sekiz on dokuz seneleri arasında bulunuyordu.

Bu kilisenin biraz ötesinde bulunan sanâyi'-i nefise müzehânesine gidildiyse de Marsilya ve Bordo ve Madrid de meşhûd-ı acizânem olan sanâyi'-i nefise müzehâneleri mâdûnunda buldum.

Lizbon Tersânesi

Muvasâlat-ı kemterânemin beşinci günü Bahriye ve Müsta'merât Nâzırı canibinden vuku' bulan da'vet üzerine şebender Mösyö Van Zeler birlikde olduğu halde Lizbon tersanesine gidildi. Buranın kaffe-i aksâmı bir hal-i intizâmda olub hele izâbe ve isâga hânelerini pek mükemmel gördüm. Makine ve demir ve çelik alât yapmak üzere heman altmış yetmiş destgâh işlemekte ve bunların kaffesi bir makine ile idare ve tedvir olunmakta isâga hâne de dahi henüz destgâh inşada bulunan büyük bir korvetin demir levhalarıyla kazgâmı dahi isâga edilmekte ve makinesi dahi yapılmakta idi. Demir parmaklıklarıyla sair elvâh-ı ma'deniyyeyi yaldızlamak için bir destgâh dahi mevcut olub marangozhânedede ise oldukça güzel takımlar ve sandıklar ve kanepeler ve sâir şeyler işlenmekte idi. Gerek marangozhânedede gerek tersânenin aksâm-ı sâiresinde istihdam olunan üstâd ve işçilerin kaffesi yerliden olduğu refâkat-i çâkerânemde bulunan fabrikalar müdürü tarafından makam-ı iftihârda tekrar tekrar ifade olunuyordu.

Ba'dehû Tobhâne cihetine geçilerek orada yirmişer santimetrelik on beş kıt'a krub tobu ve üç kıt'a armstrong ve birkaç şınaydırın¹⁵ mükerrer tüfenkleri ve bunlara mahsûs bir hayli mermi ve üç kıt'a (torpil) ra'diyye ve bu ra'diyyeleri¹⁶ ateşlemek için birkaç batarya elektrik bulunuyordu ki gerek ra'diyyeler ve gerek elektrik bataryaları Lizbonlu bir zabitin muhterâtından olduğu ifade olunarak elektrik bataryalarının sureti isti'mâli dahi kulunuza gösterilmiş ise de bu fena adem intisâbımdan dolayı tafsilât i'tâ'sından ictinâb etmek mecburiyetinde bulunuyorum.

¹⁵ Alman Krupp, İngiliz Armstrong ve Fransız Schneider hakkında bilgi için bkz. Mehmet Beşirli, "Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Türk Ordusunun Top Mühimmatı Alımında Pazar Mücadelesi: Alman Friedrich Krupp Firması ve Rakipleri" www.turkiyat.selcuk.edu.tr/pdfdergi/s15/besirlipdf.

¹⁶ Belgede *leri* kelimesi fazladan yazılmış olduğu için üzeri çarpı işareti ile karalanmıştır.

Müteâkıben tersâne divanhânesine gidilerek burası vâsi' bir salondan ibaret olduğu ve her nev'i âlâyış ve tezyinâtdan âri bulunduğu halde cânib-i yemininde bahriye şakirdânıçün iki dersihâne ve cânib-i yesârında dahi muallimler için bir teneffüs ve bir de müzâkerehâne ve arka cihetinde bir resmhâne ile bir kütübhâne vardır. Mezkûr dersihânelerin biri birinci ve diğeri ikinci sene şakirdânına mahsûs olup birinci sene talebesi on altı ve ikinci sene talebesi on ikiden ibaret olduğu sıralar üzerinde meşhûd olan erkamdan anlaşılıyor.

Mekteb-i harbiye dahi iki sınıf üzere müretteb olup birinci sınıfta yirmi sekiz ve ikinci sınıfta on altı tâlibin bulunduğu ve gerek bahriye ve gerek harbiye mektebine iki sene devam edib şehâdetnâme alanların zabıt çıkacağı cümle-i tahkikâtdandır.

Buraları nazar-ı muâyeneden geçürüldükden sonra erzak anbarını gezerek burası arka ve ön ciheti açık ve bir ciheti denize müntehi cesim bir mustatilden ibaret olduğu ve bahriye nezâretine mahsûs olmak üzere bir dıl'ında heman bin beş yüzden ziyade büyük şarab fiçaları sıralanmış ve diğeri dıl'ında beksimed ve un çuvallarıyla zeytun yağı varilleri istif edilmişdi ki hin-i hâcetde nakli lazım gelen havâyic kızaklar vasıtasıyla ortadan sahile indirilüb kemâl-i sühûletle gemi ve kayıklara tahmil edilebiliyor. Şarab fiçalarının her biri sekizer onar senelik şarabdan ibaret olup Avrupa devletlerinin hiç birinde bahriyyûna böyle nefis şarab verilemeyeceğinden bahisle acaba sizde asker için böyle güzel şarab tedârik olunabiliyor mu vadisinde anbar müdürü tarafından vâki' olan suâl ve halet bizde şarabın adem-i isti'mâline imâ' gibi latifeye haml edilerek mütebessimâne bir hayır cevabı verildiyse de bu cevab müdürün hayretini celble ya siz askerinize nasıl şarab veriyorsunuz istifsâr-ı ciddiyyesine nefâsetce Avrupa diyarında misli nâ-yâb olup çeşmelerden akan bir nev'i beyaz şarab isti'mâl etdiğimiz cevabıyla şarabın hürmeti işrâb edildi ve bizim baş şehbender tarafından buna dâir izâhât verilerek mükâlemeye hitâm verildi. Mamâfih Lizbon'un adı ekmekleri Avrupa'nın has ekmeklerine her halde müreccah olduğu gibi nefâsetce beksimedlerine mümâsil hiçbir diyarda beksimed bulunamayacağı iddiâ olursa becâdir.

Anbardan çıkarak mevcut olan iki havuzda ta'mir için birer sefinenin bulunduğu ve diğeri cihetde cesim bir korvetin destdâh-ı inşa olduğu meşhûd-ı çâkerânem oldu.

Kuvve-i bahriyesine gelince el-yevm üç kıt'a korvet ile henüz dest-i inşa bulunan mârû'z-zikr diğeri bir korvet ve birkaç ufak sefinesi var ise de küçük sefinelerin mikdarına dâir ma'lûmât-ı sahiheye dest-res olamadım.

Kuvve-i berriyesi ise on altı alaydan müretteb ise de sekiz alayı i'tibârî olmak hasebiyle el-yevm portakal hükümeti altışar yedişer

mevcudlu sekiz alay askere mâlik olmuş olacaktır ki bunların birincisi mızraklı ve ikincisi zırhlı süvâri alaylarından ibaret olup gard revayal namıyla yad olunurlar fakat asâkir-i mevcude heb gönüllü ve güzide askerden mürettebdir. Bununla beraber hin-i hâcetde yirmi otuz bin asker çıkarabileceği mervidir.

Lizbon'a muvasâlat-ı bendegânemin altıncı günü vükelâya iade-i ziyâret üzere şehbender vekili Mösyö Kuverli ile birlikte bir arabaya binerek cümlelerinin devâirlerine gidilmiş ise de Bahriye ve Müsta'merât nâzırından başka heb sayfiyelerinde buldukları cihetle ziyâret kağıdlarını bırakub nâzır-ı müşârün-ileyh ile görüşdükdüden sonra o gün Lizbon'un tekmiil zुकaklarını dolaşarak ebniyenin tarz-ı mi'mârisi Bermekilere¹⁷ müşâbih olduğu gibi duvarların ekseri dahi çini tuğulalar¹⁸ yapılmış ve pencereleri dahi demir kafes ta'bir edilmiş olduğundan kadınların örtülü başlarını pencereden çıkarub bize bakmaları fevka'l-hadd câlib-i dikkat ve bâ-husûs birkaç hânede bi-aynihâ İstanbul'da olduğu gibi ağac kafeslerin bulunuşu bâis-i rikkât olarak hidâyet reyyanıyla bunların kaffesi tekrar ihvân ve ihvânımız zümrelerine dahil olmaları temenniyâtı hatırda cevelân ediyordu. Beyandan müstagnidir ki Arablar İspanya'yı kâmilen istilâ etdikden sonra şarkdan gelen ahali arasında rekâbet düşmüş olduğundan ayrıca ikâmetleri maslahat-ı vakt icabından olmağla Şamlılar Kurtuba'da Hama ahali İşbiliyye'de Kinnesrinliler¹⁹ Cene'de²⁰ Filistinliler Medine-i Seydan'da ve Cezair'de Acemler Feruseserad'da²¹ Yemeniler Toledo'da Irakiler Gırnata'da Mısırliler dahi Mürsiyye ile Lizbon'da yerleşdirilmiş olduğuna binâen şimdiki ahali arasında Mısırlıların veche-i simâsını andırır hayli ademler bulunur.

Kastel Adası

Muvasâlat-ı çâkerânemin yedinci günü Lizbon limanını teşkil ile Lizbon şehrine bahren beş altı kilometre mesafede bulunan Kastel adasına gidildi. Sahilden sürâtlî araba ile elli beş dakika mesafede Bahr-i muhit üzerine nâzır nokta-i hakimede bir tâbiye vardır ki adeta şimdiki usul üzere yapılmış ise de mürtefi' bir tepenin ta zirvesinde bulunduğu cihetle tarz-ı inşâ'sı büsbütün başkadır. Şöyle ki bu istihkâm müseddesü'ş-şekil olup cevânib-i sittiye uçurum olduğu halde kaidesinden nokta-i müntehâsına altışar metre arzında ve on beşer metre tûlünde ve ikişer metre sihanında mermer taşlarıyla örülmüş ve iç tarafları toprakla beslenmiş

¹⁷ Bermekiler hakkında bkz. (Barthold, 1997: 560-56).

¹⁸ طفوله

¹⁹ Kinnesrin, Kinnasrin, Suriye'nin güneyinde bir şehir. Şehir hakkında bilgi için bkz. (Hongsmann, 1997: 711-713.)

²⁰ جنه

²¹ فروتنه راده

olduğundan güzelce müdâfaası takdirinde zabt u istilâsı heman daire-i imkan haricindedir. Böyle cesim taşların nakliyle o gibi uçurum üzerinde öyle cesim bir tâbiyenin inşası Arabların fenn-i ceraskalde²² ne kadar mahir olduklarını gösteriyor. Bu istihkâmın zevâyâ-yı sittesinden dört zaviyesinde yirmi iki santimetroluk bir kıt'a krup tobu tâbiye edildiği gibi diğer iki zaviyesinde üç kıt'a büyük havan vaz' edilmiş ve mermileri ise de açık meydanında yığıldırılmış olduğundan yağmurların tesiriyle bozulmuş olmaları melhûzdur. Bu istihkâmda bir bölük asker ikâmet etmektedir.

Kaşkaiş Kasabası

Muvasâlat-ı naçizânemin dokuzuncu günü Kaşkaiş²³ kasabasına gidildi bu kasaba demiryol ile Lizbon'a bir saat mesafede olub vaz' ve tertibi ve ebniyesinin tarz-ı inşası bizim Kartal kasabasına tamamıyla müşâbih olduğu gibi Arabların asâr-ı cesimesinden olan su kantaralarını geçtikten sonra sahil-i bahrden ve bağ bağçeler arasından gidildiği cihetle kasaba-i mezkûreye varıncaya değin kulunuz kendimi Haydar Paşa demiryolunda buluyordum. Oradan arabaya râkiben Bahr-i muhit üzerine nâzır Kastel adasında ki istihkâmatla mütenâzır bir noktaya varıldı ki Hazret-i Muaviye zamanında garb ordusu serdarı olub seylü'l-arim²⁴ gibi Endülüs diyarını istilâ ve atını denize urarak – ya ile'l-âlemeyn eğer bu bahr-i bi-pâyân benim garimetime mani' olmayaydı senin nam-ı azamet-i ittisâmını dünyanın ta öbür ucuna isâl ederdim- kelâm-ı besâlet-i irtisâmını irâd eden Ukbe bin Nasır hazretleri işte bu noktadan imâle-i zimam-ı ric'ât buyurmuşidi. Nokta-i mezkûrede oldukça muntazam bir poligon mevcut olub müntehâsında dahi birkaç krub tob tâbiye edilmiş ise de mühimmât-ı harbiyyenin vücuduna dâir oralarca bir alâmet ve emâre görüleliyordu. Poligonun sağ ciheti ise güzel ormanlar ve müteaddid hıyâbânlar ile tanzim olunub elektrik ziyâlarıyla tenvir edilmiş bulunduğu binâen hakikat nazar-rübâ bir manzara arz ediyordu. Oralar dahi seyr ü temâşâdan sonra nısfü'l-leyl katarıyla Lizbon'a avdet edildi.

Kütübhâne-i Umûmi

Vusûl-i acizânemin onuncu günü saâdetlü Kâmil Beğ hazretleri dahi gelmiş bulduklarına binâen şehbenderi beraber alarak birlikde Lizbon'un kütübhâne-i umûmisine gidildi. Bu kütübhâne biri birlerini mütekatı' iki mustatilden müteşekkil olub maktûalarında erbab-ı mütâlaa için

²² Ceraskal : Diferansiyel palanga da denilen ve en büyük özelliği kaldırılan yükün istenilen konumda bir kuvvet olmaksızın durabilmesini ve yükü kaldırmak için gereken kuvvetin az olmasını sağlayan vinç sistemi.

²³ قاشقائش Bugünkü adı Cascais.

²⁴ Sebâ şehrini batıran meşhur sel felaketi.

birer daire-i müstedire vardır ki bu i'tibâr ile kütübhâne karşılıklı dört mustatıl teşkil etmiş olacaktır. Bu mustatillerin dıl'alarına mütevazi tertib olunan dolablar kütüb-i mütenevvia ile mâl-â-mâl ise de âtide arz olunacağı üzere birkaç kütüb-i Arabiyyeden başka yazma hiçbir eser bulunmuyor.

Vâkıâ üç yüz elli sene mukaddem Latin lisanı üzere Münih'de basılmış büyük büyük cildli ahd-i atik ve ahd-i cedid kitapları ile şerhleri bulunur ki hafız-ı kütübün eser-i dikkat ve nezâfetinden olarak güya bugün makineden çıkmış gibi hiçbir tarafı ne yıpranmış ve ne de lekelenmiştir. Bu kitapların ser levhâlarıyla turak usûl-i şarkiye üzere altun hal ile işlenmiş ve bizim tarz-ı kadimimiz üzere cildlenmiştir.

Mezkûr mustatillerden birinin zaviyesinde bulunan kütüb-i şarkiyyenin ziyaretine giderek bunlar Urdu lisanı üzere Bombay'da basılmış bir şehnâme ile bir tezkiretü'ş-şuarâ ve Kudüs'de bin altı yüz sene-i milâdiyesinde lisan-ı fârisiye terceme olunmuş yazma bir İncil ve 970²⁵ sene-i hicriyyesinde güzel bir nesh ile yazılmış İbn-i Hallikanın²⁶ cild-i sânisî ve İmam Tirmizi'nin Kaside-i Vaz'ıyyesiyle ve seriyyesi ve Hücetü'l-İslâm İmam Gazali'nin İhyâu'l-Uluminin cild-i sâlisî üzerine bir şerh-i nefisî müşâhede olundu ki bu ana kadar hiçbir kütübhânedede böyle bir şerh ve asl nazar-ı acizânem olmamıştır. Bu kitab 858 [Miladi 1453] sene-i hicriyyesi tarihiyle Madrid'in cihet-i cenûbunda kâin (Medine) nam şehirde Eminateddin İbn-i Cebrâil İbn-i Şihâbüddin nam zatın hatt-ı destîyle yazılmış ve beş yüz altmış sene-i hicriyyesinde [Miladi 1164-1165] Garb uleması tarafından imam-ı müşârün-ileyhe zındıka isnadıyla ne kadar âsâr-ı müfidesi varsa cümlesi ateşe yakdırılmış olduğu halde saltanat-ı garbiyyenin enkazından bulunan Lizbon'da böyle bir kitabın vücudu cây-i istigrâbdır.

Bunlardan başka küçük bir mecmûaya tesâdüf olunub bu mecmûada nesh hattıyla ba'zı eş'âr-ı Arabiyye yazıldığı gibi rık'a hattıyla dahi kerem vadisinde ba'zı eş'âr-ı Türkiyyeye tesâdüf olunur ki bunların nakaratı kul oğlu kul oğlu kul oğluna kul oldum – manzûmesinden ibaret olmağla Tunus'da Osmanlıların kul oğlu ocağı zamanında yazılmış olması mütebâdir-i hatır olur.

Bir de 1770 sene-i milâdiyyesinde tab' olunmuş Arabça Türkçe mükâlemesi bir risâle müsâdif-i nazar olarak bunda devletlü Cevdet Paşa hazretlerinin Kavâid-i Osmaniyyesi²⁷ tarzında ba'zı kavâid-i Türkiyye

²⁵ Miladi 1562-1563.

²⁶ İbn-i Hallikan (1211-1282), en önemli eseri "Vafayât el-A'yân ve Enbâ Ebnâ ez-Zamân" dir (Brockelmann, 1997: 745-746).

²⁷ Cevdet Paşa'nın Fuad Paşa ile birlikte Bursa kaplıcalarında bir aylık istirahat esnasında yazdıkları ilk gramer kitabıdır. (Cevdet Paşa, 1991: 12-13)

serd edilmiştir. Sahib-i eser ise Lazkiyeli Polus bin Elyas el-Herar namında bir Maruni papas olduğu ketebesinden munzamm olursa da nerede tab' olunduğuna dâir bir işaret yoktur.

Vuku' Bulan Arz ve İstizân Üzerine

Dersaâdet'e avdet etmek üzere Hariciye Nezâret-i celilesinden emr almış olduğuma binâen saâdetlü Kâmil Beğ Efendi hazretleriyle hariciye ve dahiliye nazırlarıyla tekrar görüşüb vedâ'laşdıktan sonra müşârün-ileyh Marsilya tarikiyle Şam'a gitmek üzere kulunuzdan üç gün mukad-dem Lizbon'dan hareket ve çâkerleri Paris'i dahi görmek için südezekespresi²⁸ katarını bekleyerek üç gün sonra azimet ederek mevkufda bir ay teşyi' ve Bahriye ve Müsta'merât Nâzırı gelmiş bulunduğundan gerek Kâmil Beğ hazretlerine ve gerek çâkerlerine Lizbon Coğrafya Cem'iyetinin fahri azalığı tevcih olunduğunu bâ-el-beyân buna dâir evrakı tevdi'den sonra vedâ'laşub Paris'e müteveccihen hareket edildi. Madrid'e muvasâlat-ı kemterânemde Madrid sefiri atûfetlü Turhan Beğ Efendi hazretleriyle hey'et-i sefâret istikbâl için mevkufa gelmiş bulduklarından bendenizi birkaç gün Madrid'de alikoymak teklifinde bulunmuşlar ise de zaten Madrid'in her ciheti görülmüş ve kış dahi yaklaşmış bulunduğunu medâr-ı i'tizâd ederek katar yirmi beş dakika tevakkufdan sonra tekrar harekete başladı. Şurası şayan-ı arzıdır ki Madrid'de bulunduğum esnada Filibin²⁹ müzesini seyr ü temâşa ederek bu müzehânedeki Filibin adasının heman resm-i mücessemi olduğundan burasını görenler heman mezkûr adayı görmüş olur. Bu müzehânedeki Filibin ahalisinden iki zatın mücesemesi mevcut olup şekli ü kıyafetleri Rum İli muhâcirlerini andırıyor ise de camlı bir dolabda manzûr-ı acizânem olan bir kaside-i bürdeye ile iki âmm-ı cüz'ünün yazıları İran'ın neshine müşâbih olduğuna binâen mezkûr adaya Hindistan'dan Müslümanların geçmiş olmasına delâlet eder.

Madrid'den hareketle akşam saat on iki raddelerinde Pirene silsilesi üzerinde vaki' (Medinetü'l-Kuba) ya muvasâlat edildi. Burası Hişam bin Hakim tarafından Hulefa-yı Abbasiyyenin nüfûz-ı ma'neviyesini kesr etmek ve diyar-ı mağribden Haccacı celb etmek hayal-i hamiyle tesis edilmiş bir şehirdir ki sonradan yerliler (Medinetü'l-Ka'be) ismini Medinetü'l-Kubaya tahvil etmişler. Yevm-i hareketimizin ikinci günü Luvar³⁰ vadisine inerek Emir Abdurrahman'ın taht-ı kumandasında bulunan Arab ordusu Bordo gibi mezkûr vadide bulunan nice emâkin-i cesimeyi zabt ile yerleşmiş oldukları halde Paris'e şimendüferle dört buçuk saat mesafede olup Arabların harekâtına pek müsâid olan ovada e-

²⁸ سود ه ز مكسپر مسى

²⁹ فليبين

³⁰ لووار Fransızca okunuşu Luvar olan Loire.

mir-i müşârün-ileyhin haber-i vefâti üzerine ümerâ-yı askeriye arasında tefrika düşüb silahlarını biri birlerine çevirmiş bulduklarına binâen artık Fransız askerine mukâvemet edemeyüb münhezimen ric'âtleri ehl-i gayreti dilhûn edecek ahvaldendir. Paris ve Fransa'nın sâir şehirlerine şayân-ı arz ve tezkâr pek çok şeyler varsa da ma'lûm-ı ilâm kabilinden olduğu cihetle yalnız Lizbon'da dahiliye nezâreti cânibinden gelecek ilk baharda kongrenin ictimâ' temin olunmuş ise de tarih-i arıza-yı çâkerânemden iki gün mukaddem Lizbon Coğrafya Cem'iyeti riyâsetinden almış olduğum tahrirât-ı umumiyyede meb'ûs ta'yin eden devletler ile kongreye rağbet eden ashâb-ı ma'lûmata arz-ı teşekkür ve esbâb-ı sıhhiyeden dolayı kongrenin tehirinden beyân-ı teessüfle beraber gelecek sene Paris'de ve 1897 tarih-i milâdiyesinde Lizbon'da kongrenin ictimâ' edeceği ifade kılınmış olmağla keyfiyetin arz ve inhâsına ictisâr kılıb ol babda her halde emr ü ferman hazret-i men lehül emrindir.

Fi 28 Teşrin-i evvel sene 1308 [09 Kasım 1892]

Harb-i Askeri Ser-muharriri

Bende

Abdurrahman Süreyya Efendi

KAYNAKLAR

BOA, YEE: 8-2.

“Alfonso de Albuquerque” (1986), *Ana Britannica*, İstanbul, c. 1, s. 333-334.

“Belem” (1980), *Meydan Larousse*, İstanbul, c. 2, s. 263.

BARTHOLD, William (1997), “Bermekiler”, *İA*, İstanbul, c. 2, s. 560-563.

BEŞİRLİ, Mehmet, “Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Türk Ordusunun Top Mühimmatı Alımında Pazar Mücadelesi: Alman Friedrich Krupp Firması ve Rakipleri”, www.turkiyat.selcuk.edu.tr/pdfdergi/s15/besirli.pdf.

BROCKELMANN, C., (1997), “İbn Hallikan”, *İA*, İstanbul, c. 5/2, s. 745-746.

CEVDET PAŞA, (1991 *Tezâkir 1-12*, (Cavid Baysun), TTK yay., Ankara.

DAMES, Longworth, (1997), “Belucistan”, *İA*, İstanbul, c. 2, s. 493-512.

FİNDLEY, Carter V., (1999), *Avrupa'da Bir Cevelan*, (Ayşen Anadol), Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul.

HOCAOĞLU, Mehmed, (1998), *II. Abdülhamid'in Muhtıraları*, Kamer yay., İstanbul.

HONGSMANN,E., (1997), “Kinnesrin, Kinnasrin”, *İA*, İstanbul, c. 6, s. 711-713.

SEYDİ ALİ REİS (1975), *Mir'atü'l-Memâlik-Ülkelerin Aynası*, (Necdet Akyıldız), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul.

SEYDİ ALİ REİS, (1999), *Ülkelerin Aynası*, (Suat Batur), Altın Kitap yay., İstanbul.

ŞEMSEDDİN SÂMİ, (1989), *Kâmus-ı Türkî*, İstanbul.

TURAN, Şerafettin, (1997), "Seydi Ali Reis", *İA*, İstanbul, c. 10, s. 528-531.

YETİŞ, Kâzım, (1988), "Abdurrahman Süreyya, Mîrdûhîzâde", TDVİA, İstanbul, c. 1, s. 173-174

EKLER

Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı

لیزبون مستشرقین فوٹو سہ دار عبد الرحمن شریبا اوتھان
لاہور

ماہیہ لھماین جناب ملوکہ سرکتابت جیلہ کنہ

معروضہ حاکمیت لیبیہ

مددکاری قبضہ باری و انفاست قدسیہ حضرت شہریاری ید مد غیر لیا قہ ماور تعمیرہ یور لیبیہ
 لیبیہ مترقبہ قونفرہ سندہ حاکم لیبیہ مترتب و طائفہ صہ ایفانہ اسباب و وسائل مقصودین
 تحری و تدارکی جنبہ سید یوم اجتماعہ بر قاج کوا اول لیبیوز بولنومہ و اور و یانک موجب استفادہ
 بعضہ انا۔ مدنیہ سنی کور ملک اوزرہ اغتوس فرنجیک اول کونجی کون در سعادتہ حرکت و ما سلیا
 و بور دو و مادریہ شہر لرز بر رھفہ افاصلہ ایلول فرنجیک اونیجی کون یعنی قونفرہ نک یوم
 اجتماعہ اوہ اوج کونہ مقدم لیبیہ شہرینہ موصلت ایدری . موصلت کترانہ مر سلطنت
 سینہ نک لیبیہ شہرینہ موسیو وانہ زہ لہ واسطہ سید زبارت کا خدر ایجاب ایدرہ کونہ یور
 اقام اوزری دخی جملہ زبندہ قاسو لقلدی کلدی کبی قونفرہ ریاستہ دخی ترا بر صیہ دہ طویر
 قونفرہ نک تعویقہ ایدر لیکم دائر آیریجی بزرگہ مجملہ الذی . و یوم موصلت فرداسی صبا علیہ
 داخلہ و معارف ناظری بولناہ رئیس لوکلایہ قونفرہ شسی قوت فیخالو بندہ کون بولنومہ
 مسافرانہ بہ کلہ رن جانب سلطنت سیدہ قونفرہ ہ مہورک تعیینہ طولایہ ہستملو قرال ہمز ترین
 محظوظینتی و بروقت مناسبتہ کولگری دخی حضورینہ قبول یورمہ و بیہ الدولتہ مناسبات سیکہ
 تاسیس ایملک ارز و سندہ بولنومہ فی بیانہ و علت مانعہ نک ان فاعندہ قونفرہ نک اجتماعہ
 صورت مجرمانہ ایتیانہ ایدری .

متا الیہ امانک عودتدی عقینہ یور یول واسطہ سید لیبیہ شہرینہ بر سعت اور بندہ
 دقہ مسافردہ اولہ سینطہ قصہ سنہ و اورا سرعلی عرب اید بر جیہ سعہہ صیغہ یلور
 و حکومت عربیہ زمانہ قائمہ و ایوم قرال ہضرتینک صیغہ سی اولہ پینا سرانہ کیدری
 بوسرایک جہت شرفیہ سندہ مرتفع اوج نقطہ منبعہ دہ عربہ طرفندہ بر جسم قلعہ یالیہ
 سرائیہ در دنجی بر قلعہ تکمیل ایتند . بر قلعہ لرن ایکسی لیبیہ لیمانی ید قرہ طرفندہ
 کورالہ بیلدیکی عارضہ شہر منبت بر صحرا بہ ناظر و حاکم اولدینی و دیکری دخی بحر محیطہ مویم
 بولنومہ جہتہ کونجی تجیزہ ایلستہ اولستہ ہم ہما ہم برا ارزادہ و مہمات تدارک اولدینہ کونہ بنا

بنا: سنه ۱۲۰۰ هجری قمری در مقام مکتب ایستاده غالباً ستمدین عالم احتیاج کوره مکتبیزه هر دو لوا سبب مدغمه
 تجرید ایستاده - مذکور قلعه درون هجرین ایکتر بلون عسکر استیعامه کافی درجه وسعده اولدنی کی تا اولدنی
 نزد بانار اید انیلور جسم جسم صابونل واردر که هجج بروقت صواحتیا جه محل برقریز - بحر محیط اولدنی تا اولدنی
 بر جهت صحه خدایانه سینه سیم قفا اول حضرت نرینک عهد هما یونوزن بزم سیدی شیخ و دغمانی هندی
 صولوزن مغلوب ایته البوکرن نام قودانک هیکلی دخی رکر ایستاده . قولکزام دید ستموزن آمار
 عتیقه موزد خانه سنی کردیم اناده سیدی رئیس موصولک مجسمه سنی کوروب اورته بولینی قره وطوب
 صفالی وغایت منظم صالسه لیتیل صار قلی عادتا سولوزن سنم برادم اولدنی جهتد بر زمانه دقتده
 باقیم حوزده خانه مدیری مجسمه ن صابغنی اوقشای روه بزم اسیر سیدی شیخ دینچه خیر
 نزل اسیر کرد کدر واقعا مخالفت لهوادناسی دغمانی مضمحل اولمسه ایسه کدوشی قورتاروب
 بلوجستانده بغداده اناطولیده استابول عودت ایتمه جوانی ویردم ایسه نه کندی ادعاکنده
 اصهار کوستردی .

فلاسه مذکور قلعه درون هر جهتی نظر نقیسه کجیر لکرده صکره اوج مصار ایله محاط اولدیه
 پینا سرانک طرف قیوسنه ایچر کیریلوب بورنجی مصارک درونی لطیف المنظر اغا جهرله دیولک
 کنار ای یایر و هیچکله ایله تنظیم ایستیدی اولاد باریک کسکله صکره اوزده صحره بر سجد و مسجد
 صول مناضح خرابا و مسده ابدست موصلقه نه تصادف اولدنی کی باغچنک تویسی هفتک منج
 مسجد یاکی باشده هیقانه عظام رسمینک مسله کوی فرستیا کوی تاریخی حل ایلدیکه
 بنا: مجلس رایا دغه ای دیولوب اوز لرین دخی علامت اسلامیه اولدیه برجهتی آی یلدر
 و علامت نصرانیه اولدیه دیگر جهتی برهاج سملی بوجک برطاسه رکر ایستاده . مسجد دخی
 کیدنسه بولندنی جهته سرای بکچیلر برسی کلوب ایدر دیرده محرابک اوزوزن برطاق قیوسنه
 بشق درون یازی دایر برسی مسده اولدی . سرایک ایلیجی صولسی یا لکر صولک باغچینده
 عبارت اولوب اوجنی قیولک طسه جهتنک صول مناضح و قیلک مکل برها مصلک بولندنی
 ایوم موجود اولدیا یکی حینی مناره دسه استنباط اولدور . سرایک اصل بنا سلیله دایر
 ماوار برجهتی متره ارتفاع مرموده یا یلمسه بر شرف ایله محاط اولوب هر اوزه خطوه ایسه
 دخی مازغالی برقه غولخانه بولور که اولدیه خودا اساغی باقلدنی عالم ارتفاعنه کوز
 قرابه صحره محاکله . سرانک هب نیجه لری تیمور قفسلایله مستور اولوب حوضه ناظر
 بر نیجه ناک اثرم گرفت فطایله (مالک الملک صی لایوت) عباره سنک محاکله

اولدنی مشاهد عاجزانم اولدی
 شرفی کاملا طولوستدیه صکره سرایک غرب قیوسنه باغچیه مقبولوب

3

4. EE

بوراسی نادیده چمیکلر و اغاجلر و شکوفلر اید تنظیم ایلسه و حاجا ممالک شریفه تک ترتیبی و نه
 تنظیم اقرار حیسرلر یا بدیلر که بو حیسرلر بری اوزرله و تاج رسنده مرمرده مصنوع کردی بر قیمن
 یوره سنده (السطحه صون غزی الوند تم قابودیسیرانسو تم غیرها) عیاری قیمنلر هر
 جاننده مشاهد اولغور اوزره نکلر نکلر ایلسه دهه عیاره ایلنده 707 تاریخ
 لهجیسه ایلنده .

X

اولاده دخی سرایک طیسره هوس قیونسنه حیقلوب هر قدر کونسه غروب اوزره ایدرله برای
 قیونسه یارم سعت مسافره بولسا مؤضراته مؤرخانه سنی ده کورک اوزره بزلی کلکلر
 عربی بیوب کیدرلی عادت اولغین اوزره موزه خانه قیونسه اسمری دفتر مخصوصه بولغور
 برنی تر قیفا ایکی یا قسه نادیده استجار ایدر کوزل بر اورماه حاله افراغ ایلسه اولر برده کنارنه
 استخ انوب هممه بریارین یول بوریدرکه صکره ایکی حیسر باشده بری قیمن مصری ده
 دیکری رومالورده بونیه یا تیرلسه ایکی مرمره هیکل ایلر ایلر . اولاده برده ها اساغی ایلر
 صکره دره نکل اوزر یا قسنه کوب معطر اغاجلر و شکوفلر ایلسنه بولر کوزل بر کوشک مشرف اولدی
 بنده کوراسنی موزه خانه نظره ایدرل ایچی کیریک استسره ایلر یاننده بولسا قلاغور شکور
 کوشکل انگلیزده بر نیک صیفیسی اولغین موزه لیه یا کوز مارا لیا ایکی هیکل ایدر ایلر
 بولسا نادیده استجار و اذهارته عیارت بولغین بالا فاده عودته مجبور اولده . واقعا
 اولسنی مؤلم کبی بوله ممر ایلده ایلنک وضعی و حاجا دکرل کونسه خطه صوح اید
 یوشع قویولقاری تامید اکیبر مقبح اولوقری هرتمه قولکر فوده لجه برنا تر معنوی
 حاصل اولرده شوکتلی بادشا هرلر باره قسسته جرائستاندری ممالک غریبه اوزرله
 تکرار برتوتسار اولغور تمیاتی عیبه صمیم الیالور گاه عزت ذوالبوله ایصال ایلدی .
 اولاده کیچسعت ایکی زاده لرله عوم یانگا سینه قصبه سنه و بعد الطعام نصف
 ایلل قطریه لیز بون عودت ایلرله .

طبقات الارصه مکتبی

نون

مواصلت کترانک اوچین طبقات الارصه مکتبه کیدرلی تعطیل زمان اولور مسید
 یا کور مکتبل صیر معا ونی بولرده اولاد سخانه لری و تانیا کتبخانه لری کوره دن بعد
 تا اوست قاننه قدر اوسته سی ایجه و درت طبقه اوزره انت اولغور اولر موزه خانه
 و اوزرله کیدرلی . بولسا حقیقه خطه اولر جمه صورته هر نوع حیوانات و مواد
 حقیقه معدنی و غیر معدنی اید تنظیم اولوب دولابرن انط مزه اولر حسه طبیعت

ع

طوغریسی جالب دقت ایدی چونکه بونون خان یونیکورن زمانه اعتلاسنده تنظیم اولوب و نیاند
هر هر حوضده حیوانات عجیب و مواد غریب جلیله لهماه یاری نونه خان سنه قریب بر نونه خان هر
تسکین ایدیلند. شوقه و ارکه اونه بسنه مقدم تاسیس ایلند اولو طبقات الارضه باغچی
بر قاج سنه دنبری طاری اولدو بجزا سه مالیکه طولای حکومت طرفنده با قید موب حیواندن بر هوچی
تلف اولسه باغچا ایسه هر هرا بوز طوقند. واقعا باغچان اداره سنه مدار اولموا و زره
هر بازاری کولدی کیچ بارینه قدر ایکن عادی و برده عسکری اوج باند و موزیک ترسانه اولمده
و عسکری موزیک سی ایسه جیم بر لاقن اوره سنده بونقده اولوب مواضات اطراف رضی رضی
میدانهای جیمده و صورت خصوصیه ده رقص و سترای تغییر ایلند ایلده هنوز اور ویا منتهی
تعم ایمیوب کبار زاده لوده بتم احاد و واسطناسی از منته اسلامیه و قلمه اولدو حال مستوری
تا مید محافظتیه و قادیه بولنمایه سیره لوده ار کلکون عدم غنئی طبیعیا ترده بولند
اولدیفنه نیاد و خولیه سی ایکن فرانقده عبارت اولدو او جیم و کوزل باغچه ایکن او جیم و زریاد
سیر چی بولنمور ایدی. حتی رقص و سترای موزیکدن هر بر فصل باشنده رقا صولدن رقص
میدانده دعوت ایلند ایلده هر دفعه سنده تخمینا طقوز باوند یا شلرزم اسرالو و بر فر فرغورده
بشقه عیبه اید بولندی.

بلايه کلیسی

لیزبون مواضات کترانه ملک در دنجی کون لیزبونه یا جم سعت مسافده بولند بلان نام کلیسا
کیدری بو کلیسا — جناب هوخه اهل اسلام اعاده سی میسر بورتو — حکومت عربیه زمانه
انسا اولمده بر جامع اولدیفنده اکرم بعضه مرتبه تعمیر کور مسد ایلده طرز معمارینه قطعاً خلل
کتورلتمده. بونای جیمک درت بناهخ طرز عرب اوره مستطیل شکل بر رواه
موجود اولوب وقتیه بوراسی مدرسه اولدیفنی و محمد ابه الهادی و قاضی لاه و حد ابرهیم البلاتی
کی بر صوره فحول علمای تیسیر دیکلی عالم سدی علقه عسکریه اعادیه اتخاذ ایلند
اولدیفنده بوراسی دوام ایلوب شهادت نام استحصالی اید طبعه طبعه بحریه حرم کتورنده
قفسینه اید و ایدر ایل اولوب قبول اولدو بیولور مکرور و اقدون قسم فوقاندر نره بری
نیافه بری ده اکلنج محلی و دیگر ایکیسی در سخانه اتخاذ ایلند و نیافه قغوشنده
قار تونقلی قرق بشر نیافه یا ایلند و نفس زانی اولدو حبیلده هو جهرک قایدون

۷

ایر

بر بر بیا قرار اوزرینه وضع ایلمسه اولدیفیم باقیلور طلبیم تک مجموعی طبقاً بسنه نفردنه عمارت اولدیفی
اکلاسیلور قایلیم لرن کناری دخی صنف نومره لرید صره نومره لر و (اقول رویال) هاسارت
اولعه اوزه E.R. حرفی سرمه ایستیفیدی .

اوراده اکلنجر واقعه کیدیلیم لک هیوجهر صنف صنف طوب و ساز اکلنجر لرایم متول
اولد قری و اوزمانه قدر کوره مرکلی بر فسیله نظر استنقا لرایم کوردری لازم کلدیک حالکینه
لهب کمال اداب و توقیر ایله سلامه طوره ره احترام مخصوص بولندیلر . طلبیم ایره اولدیک ایله
اونه سکرانق طقوز سنلری ایستیف بولنوردی .

بوکلیسانک بران اوت سنده بولنا نه صنایع نفیس موزه خانه کیدیلدیرده ماریسینا بودو
و مادر یوده مشهور عا جزانه صنایع نفیس موزه خانه لر مادونم بولم .

لیزبونه ترسانه سی

مواصلت کترانه تک بستیجی کون بجهری مستعرات ناظری جانبنده و قوزعوبلا دعوت اوزرینه
شیریندر موسیو وانه نه له بر لکده اولدیفی حالک لیزبونه ترسانه سنه کیدیلدی بولانک لاف
اقسام بر حال تنظیم اولوب لهله اذابه و اصاغ خانه لرین تکمیل کوردیم ماکنه و تیمور و صلیک
الات یا یوزده لهله التمسیتیمه دستاره ایملکم و بونلرن لافسی بر ماکنه ایله اداره
وترویر اولد قده اصاغ خانه ده دخی لهنده دستاره انشاده بولنا نه بیول بر قور و تک تیمور
لومه لرید قرغانی دخی صاخره ایملکم و ماکنه سی دخی یا تیقم ایله تیمور یا مقلقر یله
سائر انواع معدنی یی یا لدریلور ایچوره بردستاره دخی موجود اولوب مالا نقوز خانه ده
اولد قه کوزل طاقدر و حسد و قمر و قمر به لر و سائر تیدر ایستیفیم ایله . کون مالا نقوز خانه
کون ترسانه تک اقسام ساره سنده استخدام اولنا نه استاد و ایستیفیلر لافسی بر لید
اولدیفی رفاقت یاکرانه مع بولنا نه فابریقه لر مدیری طرفنده مقام افتخارده تکرار تکرار
افاده اولنوردی .

بعده طوبخانه جیته کیدیلیم لک اوراده نیکر میتر سانتیمتره لور اونه بسنه قطع قور
طوبی و اوج قطع مسترونغ و بر قاج سنایدیلر مکر تفشکری و بوندره مخصوص بر فسی
مرمی و اوج قطع (توریل) عدیه و بور عدیه لر لیزبونه استیفیم ایچوره بر قاج بتاری
الکتریق بولنوردی که کون عدیه لر و کون الکتریق بتاری لر لیزبونه برضا بطل

مختار عاتقده اولدغی افاده اولنره الکترونیک تاریم لرینک صورتدا استعمالی دخی قوالمه کورمه ایله اوردن
بوقنه عدم انسابمه طولای تفصیلات اعطاشنه اجتناب ایتمک مجبوریم بولونوم .

معاً قیاسرسانه دیوانخانه سنه کیدیم رک بوراسی واسع برصالونزه عبارت اولدغی وهونوع اولد
وزینیا ندره عاری بولندغی حالک جانب عیندک بجریم ساگرانیچو ایکی درسخانه و جانب یازنده دخی
معلمه ایچو برتنفی و برده مذاکره خانه وارقه جوتنم برسخانه ایدر کیتخانه واردر . مذکور درسخانه رک

بری برنجی و دیگری ایکنجه سنه ساگردانه مخصوص اولوب برنجی سنه طلبی اولدی و ایکنجه سنه
طلبی اولدی ایکنجه عبارت اولدغی صره لرا ندره مشهور اولد ارفاده اکلایلدور .

مکتب حریم دخی ایکی صنف اوزره مرتب اولوب برنجی صنف و یگریم کوز و ایکنجه صنفده
اوردن ایکی طاقبل بولندغی و کرک بجریم کرک حریم مکتب ایکی سنه دوام ایدر و شهادتنامه لرا ندره
ضابط حقیقه جعی جمله تحقیقا ندره .

بورلری نظر معاینه ده کچورلر کده صکره ارفاده انبارینی کوزن بوراسی ارفده و اوردن جعی
و بر جوتی ذکره فترای جیم بر مستطیلده عبارت اولدغی بجریم نقرانه مخصوص اولد اوزره بر ضلع
له ایکی بیت بیتوزده زیاده بولن شراب خجلی صره ندره و دیگر ضلعنم بکسور و اوردن هوایله ندره
یاغی واریدلری استیف ایلمستیدی که حیمه حاجت نقلی لازم کلا هواینج قیزا قدر واسطه سید اوردن
سهله ایندیریلوب کمال سر اولدگی و قاقیره تحمیل ایدر ایدور . شراب خجلی ندره لهر بری کوز
اوندن لک شراب عبارت اولوب اوردن و ایدر لدر ندره لهر برنجی بولور ندره نفسی شراب
و بریم میه جکندنه جند عجا ندره عسکرانیچو بولور کوزل شراب ندره اولدن بولور و اوندن
انبار مدیری طرفندنه واقع اولد سوالی حلقه ندره شرابک عدم استعماله ایماکی بر لطیفه
صل ایلمک متبسانه بر خیر جوابی و بر لدر ندره بوجواب مدیرن خیرتنی جلد یا ندره عسکر
نصل شراب و بر یور سکر استفسار جدریم نفاستجی اوردن و ایدر ندره نقلی نایا اولوب جدریم
اقانه برنوع بیاصه شراب استعمال ایدر کوز هوایله شرابک حرمتی شراب اولد و ندره باسه ندره
طرفندنه بولور اراضیات و بریدرک جمله به ختام و بر لری . مع مانیه لیز بولون عادی لکله
اوردن و ایدر خاص لکله ندره لهر حالک مرجع اولدغی کبی نفاستجی بکسور ندره مائل لهر بر اوردن
بکسور بولور میه جعی ادها اولنم بجادر

انباردن حقیقه ندره موجود اولد ایکی موضوع تعیمرانیچو برسخانه ندره بولندغی و دیگر جعی
جیم بر قورونک دستمه افساده اولدغی مشهور ایکنجه اولدی .

قوه بحریه سید کلنج الیوم اوج قطع قوروق اید لهنوز در دست انسا بولنا نه مارا لدر دیکر بر قوروق
و بر قاج اوقاق صیفه سی و ارایه ده کوهلک سفیر لک مقدارینه داز معلومات صحیحیه به دسترس

اوله مدد

قوه بریه سیاه اونه الی الیه مرتبایه ده سکرالای اعتبار اولمه حسیده الیوم
بور تفل حکومتی التشرید یسیر موجودلی سکرالای عسکره مالک اولمه اوله بقدر کیم بوندرک
برنجیس فراتلی و ایکنجیس زلفلی سوارلی لایله ندره عبارت اولوب کار در و ایال نامیده
یاد اولنور لر فقط عساکر موجوده لقب کوهلکلی و کزیده عسکرده مرتبدر . بونکله برابر
حسیه حاجتم نیکریم و تونز بین عسکر حیفاره بید چکی مرویدر .

لیز بوند مواصلت بیزیم ملق التبعی کون و کلام اعاده زیارت اوزره ستر بندر و کلبلی
موسیو قوده لی اید بر لکده بر عربیه بینه لک جمله لریلک دوا ندر لریه کیده ایدره
بحریه و مستحقات ناظر ندره باشقه لقب صیفه لرزم بولند قوری جهتم زیارت کا غدر نی
بر اوقاق مشارالیه اید کور سکرده صکره او کونه لیز بوند تکمیل ز قاقدر نی طول سکرده
اینه نیک طرز معاریسی بر مکیاره حسابیه اولدنی کبی دیوار لرن اکثری دهنی هینی
ظنولر با بلمسه و پنجه لری دخی تیمور قصلر تعبه ایدلمه اولدنیغه قادن لرن
باشلرنی پنجه دهه حیفاروب بزه با قمر لری نوره الحمد جالب دقت و با خصوصیه
بر قاج خانه ده بعینه استانبولده اولدنی کبی اغاج قصلرن بولنسی باعث رفقه
اوله دره لهادیه ربانیم بوندرک کا نرسی تکرار افواه و اخواتم زمره لر سیم
داخل اولدره قنایاتی خاطرده جوللا اید یوردی . بیانیه مستفید کیم عرب اسیانیا
کا ملرا استیلدا ایدر کیم صکره شرقیه کلا الهالی اسنده رفایته دوستسه اولدنیغه
ایریمه قاصدری مصطفی وقت ایچاننده اولغله شامیلر قرطبه ده محال لیس استیلده
قسنر لیلر جنه ده فلسطین لیلر مدینه سیرانده و جزائره عجمل فروشه زاده خیلر
تولدره عراق لیلر خرناطم ده مصر لیلر دهنی مرسیه اید لیز بوند یار لدر لیلر اولدنیغه
بنای شوم لکی الهالی اسنده مصر لیلرک وجه دسیمانی کدیر خیلر اولدر بولنور .

قسط اطسی

مواصلت حکمران ملک یرنجی کون لیزبونه لیجائی تشکیل ایلم لیزبونه شهرینه جرابسه الی کیلومتره مسافده بولون
 قسط اطسنه کیدری ساحله سرعتی عرب ایلم الی بسه دقیقه مسافده بحر محیط اوزرنیه ناطر نقطه ماکده
 برطایم وارد کره عاداتا متحدکی اصول اوزره یا ایلمه ایرده مرتفع برتنه ناک تا ذره سنده بولون فیق پند
 طرز انشائی بسیتو بقدر سوپله که بو استحکام هستی اشکل اولوب جوانیه سی او جویم اولون طرز
 قاعده سنه نقطه فتراسنه قدر التیزمتر و عرض و او نه بستره طول و ایکبتره تخنن مرموطا کیده
 اور ولسه و ایچ طرفی طوریا قله بسنجه اولون فتراسه کوز لجه مدافعه سی تقدیرم ضبط واستیلا سی
 داره اعطاه خارجدر . بویده جسم طاسنن تقلید اوکی و جویم اوزرم اوله جسم برطایم انشائی
 عربدن فتراسه نه قدر ماها اولون قرنی کوسر یورد . بو استحکام نوا یای سنه درت اوزرنیه
 یکرمایکی سانیتمز و له بر قطعه قروب طوبی تعبیه ایرلنکی کبی دیگر ایکی زاویه سنه اوچ قطعه بیون
 لهادنه وضع ایلمسه و مرمری ایرده اهیجه میداننغ بیغدر لسه اولون فتراسه یا غور لرن تأتیرید
 بولسه اولری ملحوظدر . بو استحکام مع بر بون عسکرا قامت ایلمک در .

قاش قاشی قصبی

مواصلت نا چیزانه ملک طوقوزنجی کون قاسه قاشی قصبی کیدری بو قصبه تیمور بولاید
 لیزبونه بر سرعت مسافده اولوب وضع و ترتیبی و انیم سلیک طرز انشائی بزم قرال قصبه سنه
 مشابه اولون فیق کبی عربدن اتا جسم سنه اولو صوقطه لرینی کیدر که صکره سئل مجرد و باغ
 باغچه لرا سنه کیدر کی جهنم قصبه منگوم . وارنجیه دکیه قولکد کندی حیدر یا سانیتمز
 بولوردم . اولاده عربیه یا کبا بحر محیط اوزرنیه ناطر و قسط اطسنه کی استحکام ماکده مشاطر
 بر نقطه وارلدی که حضرت معاویه زماننغ خوب اردوسی سرداری اولوب سئل لغوم کبی اندلسی
 استیلا و آتینی دکره اوره ره - یا اله العالمیه اگر بو بحر بیایا به نیم غریمه مانع اولمایدی سلیک
 نام عظمت انسانی دنیانک تا اوپرا وجهه ایصال ایردم - کلام بسالت انسانی ایراید
 عقبه به ناصر حضرتی استه بونقطه ده اماله نام رجعت بوسیدی فقط منکره ده اولون
 منظم بولون فیق موجود اولوب فتراسنغ دخی بر قاج قروب طوبی تعبیه ایرلنکی کیده
 و اوزر لجه بر علامت و اماره کورید میوردی بولون فتراسنغ صاخ جهنم کوزل اورماندر و متعدد
 ضیا باندا لیم تنظیم اولوب اکثریبه ضیا لریدم تنور ایرلنسه بولون فیق بنا ؛ حقیقت نظر با بر منظره
 عرصه ایریدور دی اولون فیق کلا سیر و تا سادیه صکره نصف الدیل قصبه ایرید لیزبونه خودی ایردی
 کتبخانه عمومی

وصول عاجل ملک اونجی کون سعادتلو کلا مل ملک ازها حضرتی دخی کلمه بولون قدرینه یا سانیتمز

برای آنکه سه بر یکدیگر نیز بودند کتبخانه عمومی که در آن بود کتبخانه برای برلین متعلق به یکی مستطوره
 متشکل از دو مقطع از ارباب معاصران چون برادره مستطوره و در آن بود کتابخانه قاضی
 در آن مستطیل تشکیل یافته اول بقدر . بو مستطیل از ضلعین موازی ترتیباً و در آن بود کتابخانه
 مال مال ایستاده عرصه اوله جنف و دره بر قاضی کتب عربیه و نه بقدر یا زمره لایحه بر اوله نویسه .

واقعا و حیوان الی سنه مقدم لایحه اساز اوزره مونجه باصله بیوک جلدی عربیه و عربیه
 کتابی ایله شریعی بولور که حافظ کتب اتروقت و نطق فنیه اوله روه کویا بولور که ماکه و هیجیه کی
 لایحه بر طرفی نه بیر انسه و نه ده لکه انسه . بو کتا بولور سر لوه لرید طولی و اصول شرقیه اوزره
 التوه حل ایله ایستاده و بزیم طرز قدیمز اوزره جلد نموده .

مذکور مستطوره برینک تا وینم بولور که کتب شرقیه نیک زیارتنه کیدرک بوندر اوله
 اوزره بو مباح باصله بر شهنام ایله بر نکره الشعرا و قدسه بیوک ایلی بوزنه میلادی سنه
 فارسی به ترجمه اولنسه یا زمره بر انجیل و ۹۷۰ سنه لایحه بر کوزل بر نسیخ ایله یا زمره ایله
 جلد نایسی و امام ترجمین قصید و عظیم سید و تریه سی و حجه الاسلام امام غزالی
 احیاء العیونک جلد نالی اوزرینه بر شرح نصیحه شاهه اولدی که بوانه قدیم لایحه بر کتبخانه

بو یله بر شرح و اصل نظر عاجزانه اولمسه بو کتاب ۸۵۸ سنه لایحه بر تاریخ مادریک
 بیت جنوبی ۸۵۸ (مدینه) نام شهیده امیه الدیمه ابه جبریل ابه شرف الدیمه نام
 ذاتک خط دستیه یا زمره و تبیعه التمه سنه لایحه بر سنه عربی علمی طرفنده امام
 مشایخ زندقه اسنادیله قدر انار مقیص سی و اسه جمعی آتیه یا قدیمه اولدی حالک
 سلطنت عربیه نیک انفاضت بولور نیز بوندره بو یله بر کتابک و هودی های استوار بولور .

بوندره بقدر کویک بر مجموعیه به تصادف اولنوب بو مجموعه نسخ عظیم بعضه استعاره عربیه
 کبی رقم عظیم و ضعیف کرم و ادینده بعضه استعاره ترکیه به تصادف اولنور که بوندره تقراتی
 قول اغلر قول اوغلو قول اوغلو قول اولم - فنظوم سنه عبارت اولغله تونده عظیم
 قول اوغلی و حاجی زماننغ یا زمره اولس متبادر خاطر اولور .

برده ۱۷۷۰ سنه میلادی سنه طبع اولنسه عربیه ترکیه مجلس بر رساله تصادف نظر اوله
 بوزن و ولت وجودت یا شاه حضرت نیک قواعد عثمانیه سی طرز نغ بعضه قواعد ترکیه سردا یلدر .
 صاحبان تریه لایحه بر لیونس به ایاسی ایله انار نایم بر مارونی یا یاسی اولدی کیم سنه مفهم
 اولور سده هزاره طبع اولدی نغ و اثر بر اسارت یوقدر .

وقوع بولور عرصه و استیاده اوزرینه
 در سادات عدوت ایتمک اوزره فارجه نغرت جدید سنه امرالمه اولدی نغ بنا سادات
 افندی حضرت بریده فارجه و داخله ناظر لرید نکلر کور شوب و داغله قوه صکره متار الیه

42

ما سیل طریقیه شہ کیتک اوزره قوکلوزده اوچ کوه مقدم لیز بونزه حرکت ویا کرلی یاسی دخی کوریک ایچونه سوده کیره سی قه زینی نکلده رک اوچ کوه صکره غزیت ایرک موقفه برای تسبیح جبر و سوتو نظری کلمسه بولند قیضت کرک کما بل بد حضرتین و کرک ویا کرلین لیز بونزه جغرافیا جمعیتک قری اعضانی توجیه اولدنیغی بالیا نه بولج دارا وراقی تو دلیعت صکره و داعلوت یاسی متوجها حرکت ایرلی مادریا موصلت کترانه مع ماده بد سغری عطفو قنوترا نه بد افق حضرتینله هیت سفارت استقبال ایچونه موقفه کلمسه بولند قیضت نبیح کوی برقا کج مادریده القومیه تکلیف بولند سغریده ذاتا مادریک لهر جیتی کورلمسه وقسه دخی یا قلا کلمسه بولندنیغی مداعتنا و انخا ذ ایرک قه ریکریسه دقیقه توقفه صکره تکرار حرکت باسلادی سواسی ساییه عرضدرکه مادریده بولندنیغی اتا ده فلیین مؤزه سی سیر و تاسا ایرک بو مؤزه خانه فلسفیه اطلسنک لهرتسم مجسمی اولدنیغی بولاسی کورنرله مذکور اطه بی کورسه اولور بو مؤزه خانه ده فلیین اهلینتد ایکی ذاتک مجسمی موجود اولوب شکل و قیضت روم ایلی مباحث لری اکیدی بولایده جاملی برطولا بده منظور عاقرانم اولتا بر قیضت برده اید ایکی عم جزینک یازیری ایرانک نسخه مشابه اولدنیغی بنا مذکور اطه به هند ساندنه مسلمان کلمسه اولمنه دلالت ایره

مادریده حرکتله اقامت اوده ایکی زاده لیز بیرن سلسله سی اوز زرع واقع (مدینه القویه) موصلت ایرلی بولاسی لهرتسم به حکم طرفنده خلفای عباسی تک نفوذ معنوی کسرتیلک و دیار مغربته حجاج جلیب ایلک خیال فایده تاسیس بولمسه بر شهر درکه صکره ده بریل (مدینه الکعبه) اسنی مدینه القویه بتمویل ایتیلور یوم حرکتلک ایکنی کون لوار وادینه اینرک امیر بوزارغنه تحت قومانسانده بولسا نه عرب اروتسی بوردو کی مذکور وادیه بولسا نیچا ماکه حیدر بی صبط اولدنیغی اولدقوی حالده یارسه شند فولد درق جمیع رحمت مساندده اولوب عربلرک حرکتلک عه اولور براه ده امیر سارا لهرک خبر و فاتی اوزرین امرای عسکره اسنده تفرقه دوتوب سلطونی بری برلین جویر مسه بولند قیضت بنا ارتقه فرانسه کینه مقاومت ایچ میوی منزه ما جعفری اهل غیری و لغویه ایچ هیک احوالدره یاسی و فرانسه ک سار شهر لرین ساییا عرصه دن کابریک هود سیر و ایزده معلومی اعلام قیضت اولدنیغی حرکتله یا کول لیز بونزه اخلد نظر قی جانبت کله جک ایلک براه ده قونقره تک اجتماعی تامله اولمنه ایرده تاریخ عرفیه ویا کرانه مده ایکی کوه مقدم لیز بونزه جغرافیا جمعیتی ریاستده المسیه اولدنیغی تجریران عومده معنوت قیضت ایره و دللایله قونقره ب رعیت ای اصحاب معلومات عرصه تشکر و اسباب مجیده طولای قونقره تک تاریخینده بیانه تاسفد برابر کله سنه یارده ۱۸۹۷ تاریخ میلادی لیز بونزه قونقره تک اجتماع ایرک مکی فاده قلنسه اولمنله کیفیت عرصه و انباشنه اجسار قیضت اولدیج و کمالی امر و قیضت حضرت مده الام کلمه

